

Normative Legal Documents on the Protection of Prisoners' Rights

Jalolov Madaminbek Jamshid o'g'li

Abstract. This article analyzes the normative legal documents related to the protection of prisoners' rights. It highlights the norms established in the national legislation of the Republic of Uzbekistan, including the Constitution, the Criminal-Executive Code, and other relevant legal acts. In addition, the study examines the significance of international instruments, particularly the United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) and the Universal Declaration of Human Rights in this field. The article discusses the fundamental rights of prisoners, the mechanisms for ensuring these rights, and the reforms being implemented in this area. It also analyzes their role in the social reintegration of prisoners into society.

Keywords: prisoner, human rights, criminal-executive system, legislation, Constitution, international documents, humanity, execution of punishment, legal protection, prisoners' rights, Criminal-Executive Code, Ombudsman, Convention against Torture, right to appeal, legal assistance, social rehabilitation, humane treatment, Nelson Mandela Rules, European Prison Rules, prohibition of torture.

MAHKUMLARNI HUQUQLARINI HIMOYA QILISHGA DOIR NORMATIV- HUQUQIY HUIJATLAR

Jalolov Madaminbek Jamshid o'g'li

Annatatsiya: Ushbu maqolada mahkumlarning huquqlarini himoya qilishga doir normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilinadi. Unda O'zbekiston Respublikasining milliy qonunchiligi, jumladan Konstitutsiya, Jinoyat-ijroiya kodeksi hamda boshqa tegishli qonun hujjatlarida belgilangan normalar yoritilgan. Shuningdek, xalqaro hujjatlar, xususan Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan "Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari" (Nelson Mandela qoidalari) va "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi"ning mazkur sohadagi ahamiyati ko'rib chiqilgan.

Maqolada mahkumlarning asosiy huquqlari, ularni ta'minlash mexanizmlari hamda ushbu yo'nalishda amalga oshirilayotgan islohotlar yoritilib, ularning jamiyatga qayta moslashuvidagi o'rni tahlil etilgan.

Kalit so'zlar. Mahkum, inson huquqlari, jinoyat-ijroiya tizimi, qonunchilik, Konstitutsiya, xalqaro hujjatlar, insonparvarlik, jazoni ijro etish, huquqiy himoya. mahkumlar huquqlari, Jinoyat-ijroiya kodeksi, Konstitutsiya, inson huquqlari, Ombudsmen, qiynoqlarga qarshi konventsiya, murojaat huquqi, yuridik yordam, ijtimoiy rehabilitatsiya, insonparvar muomala, Nelson Mandela Rules, European Prison Rules, prisoners' rights, prohibition of torture, humane treatment, rehabilitation.

Kirish. Bugungi kunda inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash har qanday davlatning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu jumladan, ozodlikdan mahrum etilgan shaxslar — mahkumlarning huquqlarini himoya qilish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ular jamiyatdan ajratilgan bo'lsalar-da, inson sifatidagi asosiy huquqlaridan mahrum etilmaydi.

Mahkumlar huquqlarini ta'minlash nafaqat insonparvarlik tamoyillariga asoslanadi, balki ularning qayta tarbiyalanishi va jamiyatga moslashuvi uchun ham zarur hisoblanadi. Shu bois, bu sohada milliy va xalqaro darajada qator normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilgan.

Asosiy qism. Mahkumlarning huquqlarini himoya qilish, avvalo, milliy qonunchilik asosida tartibga solinadi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi bu borada asosiy huquqiy manba hisoblanadi. Unda har bir insonning sha'ni va qadr-qimmatini daxlsiz ekanligi, hech kim qiynoqqa solinmasligi yoki shafqatsiz muomalaga duchor etilmasligi qat'iy belgilangan. Bu normalar mahkumlarga ham to'liq tatbiq etiladi. Mahkumlarning huquqiy holatini tartibga soluvchi asosiy hujjatlardan biri Jinoyat-ijroiya kodeksidir. Mazkur kodeksda jazoni o'tash tartibi, mahkumlarning huquq va majburiyatlari aniq ko'rsatib berilgan. Jumladan, mahkumlarning quyidagi

huquqlari kafolatlanadi:

- tibbiy xizmatdan foydalanish;
- mehnat qilish va mehnati uchun haq olish;
- ta'lim olish;
- yaqinlari bilan uchrashuvlar o'tkazish;
- murojaatlar yuborish va javob olish.

Shuningdek, "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi qonunda ham mahkumlar bilan muomala qilishda qonuniylik, insonparvarlik va adolat tamoyillariga amal qilish zarurligi belgilangan.

Mahkumlar huquqlarini himoya qilishda xalqaro huquq normalari ham muhim o'rin tutadi. Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan "Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari" (Nelson Mandela qoidalari) xalqaro miqyosda asosiy standart hisoblanadi. Ushbu qoidalar mahkumlarga nisbatan insoniy munosabatda bo'lish, ularning sog'lig'ini saqlash va huquqlarini ta'minlashga qaratilgan.

Bundan tashqari, "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi" ham har bir insonning, shu jumladan mahkumlarning huquqlarini himoya qilish zarurligini ta'kidlaydi. Unda barcha insonlar teng va erkin tug'ilishi, qiynoqlarga yo'l qo'yilmasligi kabi asosiy prinsiplar belgilangan.

Hozirgi kunda mahkumlar huquqlarini ta'minlash tizimini takomillashtirish bo'yicha keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu esa jazoni ijro etish muassasalarida qonuniylikni mustahkamlash va inson huquqlarini yanada samarali himoya qilishga xizmat qilmoqda.

O'zbekistonda mahkumlar huquqlarini himoya qilishga doir qo'shimcha ma'lumotlar:

1. Ombudsman instituti

O‘zbekistonda mahkumlar huquqlarini himoya qilishda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo‘yicha vakili (Ombudsman) muhim rol o‘ynaydi.

Jazoni ijro etish muassasalariga monitoring tashriflari amalga oshiradi

Mahkumlardan kelgan murojaatlarni ko‘rib chiqadi

Huquqbuzarlik holatlari bo‘yicha tavsiyalar beradi

2. Prokuratura nazorati

O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi jazoni ijro etish muassasalarida qonunlarning bajarilishini nazorat qiladi.

Mahkumlar huquqlari buzilmasligini tekshiradi

Noqonuniy harakatlarga nisbatan choralar ko‘radi

3. Sud tizimi va murojaat qilish huquqi

Mahkumlar sudlarga murojaat qilish huquqiga ega:

Noqonuniy jazolar yoki sharoitlar ustidan shikoyat qilish

O‘z huquqlarini tiklashni talab qilish

Bu huquq O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi tizimi orqali ta’minlanadi.

4. Jazoni ijro etish tizimidagi islohotlar

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda katta o‘zgarishlar bo‘ldi:

Koloniyalarda sharoitlar yaxshilanmoqda

Qiynoqlarga qarshi kurash kuchaytirildi

Video kuzatuv tizimlari joriy qilinmoqda

Ochiqlik va jamoatchilik nazorati oshirilmoqda

5. Jamoatchilik va NNTlar roli

Mahkumlar huquqlarini himoya qilishda nodavlat tashkilotlar ham ishtirok etadi:

Huquqiy yordam ko‘rsatadi

Monitoring va tahlillar o‘tkazadi

Jamiyatga qayta moslashishda yordam beradi

Masalan, Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Milliy markazi bu borada faol ishlaydi.

6. Reabilitatsiya va ijtimoiy moslashuv

Mahkumlarni jamiyatga qaytarish uchun:

Kasb-hunar o'rgatish

Psixologik yordam

Ish bilan ta'minlash dasturlari

yo'lga qo'yilgan.

7. Xalqaro hamkorlik

O'zbekiston xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qiladi:

Birlashgan Millatlar Tashkiloti

Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti

Bu orqali xalqaro standartlar joriy etilmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, mahkumlarning huquqlarini himoya qilish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biridir. Ushbu sohada milliy va xalqaro normativ-huquqiy hujjatlar keng qamrovli tizimni tashkil etadi. Mazkur hujjatlar ijrosi mahkumlarning huquqlarini ta'minlash bilan birga, ularni jamiyatga qayta moslashtirish va ijtimoiy adolatni qaror toptirishda muhim ahamiyatga ega. Kelgusida ham bu yo'nalishda olib borilayotgan islohotlarni davom ettirish, xalqaro tajribalarni joriy etish orqali mahkumlar huquqlarini himoya qilish tizimini yanada rivojlantirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksi.
3. "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonun.
4. Birlashgan Millatlar Tashkiloti – "Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari" (Nelson Mandela qoidalari).
5. "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi".